1. De preekstoel in de Grote kerk van Breda met daarvoor de Prinsenbank. (Foto auteur)

Otto van der Meij over de Bredase regenten in de zeventiende eeuw en het historisch onderzoek naar de elite van Breda

door
Frans Gooskens

De volgende scène zal zich ongeveer 350 jaar geleden hebben afgespeeld in de Grote kerk van Breda. Dominee Antonius Plancius staat in september van het jaar 1668 op de preekstoel. Voor hem ligt de imposante Statenbijbel om uit voor te lezen. Als hij recht vooruit kijkt naar de pilaar tegenover de preekstoel staat daar sinds vijf jaar de prinsenbank, welke is gereserveerd voor leden van familie Oranje-Nassau. Daar tussen staat nog de doopvont.[1] Als hij vanaf de preekstoel richting het koor kijkt staat daar een hekwerk om het schip af te scheiden van het transept. Achter dat hek is de wandelkerk, aan deze kant van hek is de kerk gewijd aan de verspreiding van het Woord. De kerk is namelijk weer zo'n dertig jaar in protestante handen en het hart van de kerk is niet langer het koor, maar het schip van de kerk. Rondom de preekstoel staan de banken voor de gelovigen, zodat ze alle woorden van de voorganger goed kunnen verstaan.

Dominee Plancius moet wat ongemakkelijk in richting van de prinsenbank hebben gekeken, meer in het bijzonder naar de nieuwe bank die er voor staat. Deze bank is een jaar daarvoor in de kerk geplaatst voor de vrouwen van de ambassadeurs, die in de stad waren voor de besprekingen die zouden gaan leiden tot de Vrede van Breda. Op deze kerkbank is een vreemd tafereel waar te nemen. De bank, die plaats biedt aan zes personen, is door een schot in twee gedeeltes opgedeeld. Aan de ene kant van het schot zit Plancius' echtgenote Geertruid van Thol met hun drie kinderen. Aan de andere kant van het schot zit Ida Hoogkamer, de echtgenote van oud-burgemeester Johan Buycx. Haar dochter zit naast haar tegen het schot. Omdat het meisje te weinig ruimte heeft, hangt haar arm over het schot heen. De echtgenote van de dominee blijft angstvallig uit de buurt van deze arm en het hele gezin van de dominee perst zich tegen de andere kant van de kerkbank.

De ruzie tussen twee dames uit het Bredase protestante patriciaat van de zeventiende eeuw wordt uitgebreid beschreven in de dissertatie van Otto van der Meij uit het jaar 2012 met als titel: *Tussen Oranje en Spanje. De leefwereld van de Bredase regenten tussen 1550 en 1702*[2]. Van der Meij kadert dit conflict breed in. We kunnen lezen dat dominee Plancius impopulair was bij de Bredase regenten. Hij verweet hen religieuze laksheid, wat zich uitte in een vaak lege magistraatsbank in de kerk. Verder gaven de regenten volgens hem veel te veel ruimte aan de beleving van het katholieke geloof in de stad. Het stadsbestuur sloeg terug door de publicaties van de strenge dominee niet langer financieel te ondersteunen. Plancius was de zoon van de befaamde Amsterdamse theoloog Petrus Plancius en een vertegenwoordiger van de strenge tak van de hervormde kerk. Zijn vader behoorde tot

1 Van Dooren, 'De Kerken van de Reformatie' (1977) p. 225-227. Van Wezel, *De Onze-Lieve-Vrouwekerk* (2002) p. 361-363.
2 Van der Meij, *Tussen Oranje en Spanje* (2012), p. 502-508.

de groep van de contraremonstranten en zij geloofden in een ver doorgevoerde vorm van predestinatie: bij de geboorte was al bepaald wie in de hemel zou komen.[3] Een ander aspect dat door Van der Meij naar voren wordt gebracht is de statusgevoeligheid van de dames. Aanwezigheid in de kerk was voor vrouwen uit de elite een van de weinige mogelijkheden om hun status te laten gelden. De echtgenoten moeten zich daar niet altijd gemakkelijk bij hebben gevoeld.

Van der Meij geeft veel informatie over de statusgevoeligheid van de Bredase regenten. In hetzelfde hoofdstuk is te lezen over corruptie en wangedrag van de hogere heren, met veel voorbeelden uit de zeventiende eeuw. Hij legt daarbij een link naar de opkomst van gedistilleerde dranken in de tweede helft van de zeventiende eeuw. Advocaat Johan van Bernagie verscheen geregeld dronken voor de vierschaar (rechtbank) en griffier Johan van Vliet kon in een dronken bui iedereen beledigen. In het boek zijn dus genoeg zaken terug te vinden over het dagelijkse leven van deftig Breda in de zeventiende eeuw.

Om bij deze levendige verhalen te komen moet er door een meer bestuurlijk deel van de dissertatie heen worden geworsteld. In dit eerste deel wordt overigens wel een uitstekend beeld gegeven van de bestuurlijke organisatie van de Baronie van Breda . Het bestuur

2. Organogram van het bestuur van de baronie van Breda in de zeventiende eeuw. (Bron: Van der Meij, *Tussen Oranje en Spanje* (2012) p. 61)

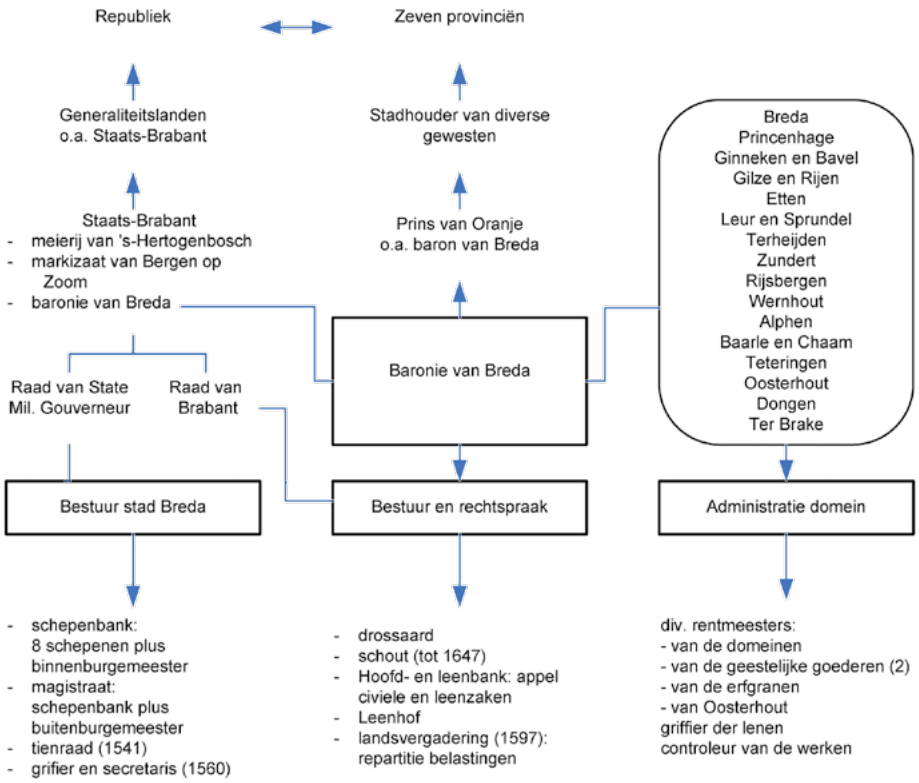

van dit gebied is een complexe materie omdat Breda tussen 1550 en 1637 zes keer van eigenaar veranderde. In 1568 werd Breda Spaans, in 1577 Staats, in 1581 Spaans, in 1590 Staats, in 1625 weer Spaans en in 1637 tenslotte definitief Staats. Bij iedere machtsovername veranderde de samenstelling van het Bredase schepencollege en de burgemeesters op basis van het geloof. De meerderheid van de stadsbevolking bleef ondertussen katholiek. Ter vergelijking: de andere nog grotere stad in noordelijk Brabant, 's-Hertogenbosch, bleef tot 1629 Spaans. Interessant is dat Van der Meij voortdurend vergelijkingen trekt met de andere Brabants steden 's-Hertogenbosch en Bergen op Zoom. Wie meer wil weten over de ontwikkeling van de elite in 's-Hertogenbosch in de periode tot 1629 kan de recente studie van Wim Cöp lezen over de familie van Broechoven.[4]

Bij het lezen van het hoofdstuk van Van der Meij over het bestuur van de stad kun je parallellen trekken met het eenwordingsproces in de Europese unie. De Nederlanden waren in de zeventiende eeuw ook een samenwerkingsverband, maar dan niet tussen landen maar tussen zeven onafhankelijke provincies. In de strijd tegen het Spaans-Habsburgse gezag werden de provincies gedwongen tot samenwerking. De Staten-Generaal gingen het hoogste gezag vormen, maar iedere provincie en stad behield zijn eigen bestuur met eigen privileges. Brabant viel als generaliteitsland direct onder de Staten-Generaal en kreeg geen eigen provinciebestuur. Maar ook de oude heerlijke rechten bleven gehandhaafd en daarom hadden de Staten-Generaal samen met de Raad van State toch weinig te vertellen in de baronie van Breda. Het feitelijk gezag berustte bij de Nassaus als heren van het Land van Breda. De Nassaus hadden hun domeinraad voor het beheer van hun uitgebreide bezittingen in West-Brabant; deze raad zetelde sinds de Opstand in Den Haag. Verder benoemden de Nassaus als heren van Breda de drossaard. Deze functionaris, altijd iemand van adel, hield toezicht op het bestuur en op het justitie- en politieapparaat. De drossaards van Breda tussen 1590 en 1702 krijgen allemaal een eigen, kleine biografie in het boek van Van der Meij. Tenslotte benoemden de Nassaus de Bredase schepenen op voordracht van de drossaard. Als hofstad kreeg Breda zo zijn eigen signatuur en is eigenlijk alleen goed te vergelijken met de andere hofstad, Bergen op Zoom. In de Hollandse steden werden de schepenen niet aangesteld door de heer, maar gekozen uit de vroedschap. De vroedschap was daar een bijna gesloten groep van families die er voor zorgde dat ze de belangrijkste ambten in bezit hield.

In Breda verliep de samenstelling van de vroedschap moeizaam volgens Van der Meij. Dit had te maken met de machtswisselingen tussen Spaans en Staats gezag in de stad. Bij iedere wisseling van de macht werd het stadsbestuur geheel vernieuwd. Verder was in en rond Breda de Nassause Domeinraad invloedrijker dan de schepencolleges. De Domeinraad zetelde sinds het jaar 1581 in 's-Gravenhage op het Binnenhof. De benoemingen van de vijf tot zeven raadsheren van de Domeinraad kwamen voort uit kringen rondom de prins van Oranje. Met zoveel invloed op de Baronie van Breda was het voor de stad Breda nodig om goed op de hoogte te blijven van de Haagse zaken. De stad Breda nam daarom een professionele lobbyist in dienst om op de hoogte te blijven en zaken in Den Haag te kunnen beïnvloeden. De prins van Oranje had op zijn beurt weer een agent in dienst om zijn zaken in Mechelen bij de Grote Raad te behartigen. [5] Ook weer een

3 Van Dooren, 'Het protestantisme in Breda' (1972), p. 35.
4 Cöp, *Het spel van de macht* (2015).
5 Van der Meij, *Tussen Oranje en Spanje* (2012) p. 60 (Mechelen), p. 90-91 (Den Haag).

parallel met de Europese unie waarin lobbyisten proberen de besluitvorming in Brussel te beïnvloeden. Een ander aspect dat de vorming van een gesloten vroedschap in Breda tegenhield na 1637 was dat de schepenen lid moesten zijn van de hervormde kerk. In het overwegend katholieke Breda was er daardoor een chronisch gebrek aan capabele, protestantse personen om de ambten op te vullen. Hierdoor kwamen personen van buiten de stad ook in beeld voor de invulling van deze ambten, de zogenaamde importregenten.

Uit deze beschrijvingen blijkt al dat de dissertatie van Van der Meij een rijke bron is voor de geschiedenis van de Breda in de zeventiende eeuw. Onderzoekers voor deze periode kunnen niet anders dan van zijn werk gebruik maken en er op voortbouwen. Via de voetnoten is het bronnenmateriaal bovendien snel op te sporen. Alleen kan de vraag worden gesteld wie de publicatie in zijn geheel gaat lezen. Dit heeft vooral te maken met de omvang (625 pagina's), maar ook met feit dat de publicatie niet op papier is uitgegeven. We kunnen terugvallen op een digitale uitgave in PDF, die dan wel weer als voordeel heeft dat er gemakkelijk in kan worden gezocht. Hierbij komt nog dat in de uitgave geen enkele afbeelding of kaart is opgenomen. Een goede kaart van de Baronie van Breda in de zeventiende eeuw zou geen overbodige luxe zijn geweest en ook een plattegrond van de stad Breda ontbreekt.

De vraag werpt zich dan op waarom de auteur zoveel pagina's nodig heeft en hoe de inhoud zich verhoudt tot de vraagstelling. Oftewel heeft de auteur zijn eigen onderzoeksvragen gericht uitgewerkt en beantwoord? Opvallend genoeg ontbreekt een eigen vraagstelling in het boek. Van der Meij verwijst hiervoor naar het projectvoorstel voor Breda in het onderzoeksprogramma zoals beschreven in *Cultuurgeschiedenis van de Republiek in de zeventiende eeuw*. Breda geldt in dit programma als een voorbeeld van een stad in de generaliteitslanden, gebieden die dus onder het directe bestuur van de Staten-Generaal stonden.[6] Het project *Cultuurgeschiedenis van de Republiek* is trouwens een succesvol Nederlands project geweest, waaruit vele andere dissertaties en boeken zijn voortgekomen. Ik noem hier de dissertatie van Van Wijngaarden over de armen in Zwolle, het boek van Trompetter over het platteland rond Almelo en de dissertatie van Dorren over de burgers van Haarlem.[7] Volgens de onderzoeksopzet zoals beschreven door Van Deursen en Groenveld moeten alle auteurs in de reeks in ieder geval drie hoofdonderwerpen terug laten komen. Dit zijn standsgevoel of status, materiële cultuur en immateriële cultuur.[8] Het onderdeel status en standsgevoel komt goed aan bod in de dissertatie van Van der Meij en 10% van de inhoud is aan dit onderwerp gewijd. De materiële cultuur is ook goed vertegenwoordigd met 84 pagina's, oftewel 13% van de inhoud.

Het onderwerp immateriële cultuur krijgt met 25 pagina's (3%) veel minder aandacht. Volgens het projectvoorstel van Van Deursen en Groenveld voor Breda had hier aandacht gegeven moeten worden aan de opleiding van de regenten en hun literaire activiteiten.[9] Van der Meij heeft in ieder geval een paragraaf gewijd aan de academisering van de regenten en hun universitaire scholing. Van de schepenen van Breda wordt geschat dat 25% een universitaire scholing had genoten. In Den Bosch lag dat percentage aanmerkelijk hoger; daar had bijna 50% van de schepenen een universiteit bezocht. Verder is er een paragraaf over het onderwijs in Breda zelf en andere opleidingen, vooral buiten de stad. Op literair gebied is er enige aandacht voor de twee rederijkerskamers van Breda: Vreugdendal en de Oranjeboom. Veel literaire producten zouden deze kamers niet opleveren en volgens een latere criticus, Jacob Campo Weyerman, zouden de Bredase rederijkers vooral 'kannekijkers' zijn

3. Grafzerk van Dingman Willem Beens in de Grote kerk van Breda. Zijn levensmotto was: *Soect het hemels*. Hij stierf in het jaar 1639 en was toen 43 jaar oud. De dichter was lid van Bredase rederijkerskamer Vreugdendal. (Foto: F. Gooskens)

geweest. Een uitzondering, de dichter Dingman Willem Beens en lid van Vreugdendal, wordt door de auteur wel kort aangestipt, maar krijgt verder geen bijzondere aandacht. Hij was dan ook niet afkomstig uit een schepenfamilie.[10]

Eén van de oorzaken voor de geringe aandacht voor de immateriële cultuur van de Bredase regenten zit hem in de definiëring van het begrip regenten door Van der Meij.

6 Deursen en Groenveld, *Cultuurgeschiedenis van de Republiek* (1990), p. 107-111. Projectvoorstel XI
7 Van Wijngaarden, *Zorg voor de kost* (2000). Trompetter, *Leven aan de rand van de Republiek* (2006). Dorren, *Eenheid en verscheidenheid* (2001).
8 Deursen en Groenveld, *Cultuurgeschiedenis van de Republiek* (1990), p. 10.
9 Deursen en Groenveld, *Cultuurgeschiedenis van de Republiek* (1990), p. 107-111.
10 Van der Meij, *Tussen Oranje en Spanje* (2012) p. 527.

Hij omschrijft de regenten als de politieke bestuurders van de stad en zijn onderzoek richt zich daarom vooral op de Bredase schepenen. Verder ligt het zwaartepunt van zijn publicatie op de periode 1590-1702. In deze periode was Breda slechts voor een korte periode (1625-1637) in Spaanse handen, waardoor de nadruk automatisch komt te liggen op de Staatse periode. In deze periode kwamen alleen protestante families in aanmerking om schepenen te leveren voor het stadsbestuur en de rechtspraak. Dit betekent dat de studie van Van der Meij zich concentreert op de kleine protestante bovenlaag die de stad bestuurde. Het katholieke patriciaat en de katholieke bevolking blijven grotendeels buiten beeld. Juist deze groep was zich cultureel en religieus krachtig aan het profileren onder invloed van de Contrareformatie. Goed opgeleide priesters zorgden ervoor dat hun achterban in katholiek vaarwater bleef. Wie meer wil weten over de katholieke vooraanstaande families in Breda kan de artikelen van Kappelhof lezen over de familie De Wyse.[11] Deze katholieke familie, die haar geld ondermeer verdiende met bier brouwen en zeep zieden, genoot een groot prestige in de stad. En niet alleen bij de katholieken. Van der Meij verwijst zelf naar een gebeurtenis uit het jaar 1702, toen de meubels uit het kasteel van stadhouder-koning Willem III na zijn overlijden moesten worden opgeruimd. Voor deze prestigieuze klus vroeg de Nassause Domeinraad de katholieke voorman Johan de Wyse en niet iemand uit het protestante schepencollege.[12]

Van der Meij heeft een omvangrijke publicatie (625 pagina's) geschreven. Deze omvang heeft vooral te maken met het ontbreken van een scherpe vraagstelling. Je kunt beter zeggen dat er onderzoeksthema's worden ingevuld en uitgewerkt. De slotbeschouwing laat zich dan ook meer lezen als een samenvatting dan als een antwoord op gestelde onderzoeksvragen. Een positieve kant van de breed uitwaaierende aanpak van Van der Meij is dat het boek een rijke bron is geworden voor iedereen die zich wil verdiepen in de geschiedenis van Breda, vooral in de zeventiende eeuw. Zeker het deel I over instituties en personen is een basisstudie voor de bestuurlijke structuur van Breda in de zeventiende eeuw. Met deze omvang, geen enkele afbeelding of kaart en de vele details lijkt het me moeilijk om deze dissertatie op papier te publiceren. De PDF-uitgave is bovendien zoals al gezegd goed terug te vinden op de site van Rijksuniversiteit Leiden en is doorzoekbaar op ieder voorkomend woord. Wat ik nog wel zou willen zien is dat een aantal onderwerpen wordt uitgewerkt in losse artikelen. Voorzien van een goede inleiding, afbeeldingen en kaartmateriaal moeten die het waardevolle materiaal beter voor het voetlicht kunnen brengen.

Een onderwerp dat zeker een apart artikel zou verdienen is het schrikbewind van vader en zoon Van Aerssen.[13] De uit Den Haag afkomstige familie Van Aerssen had door huwelijken ook connecties in Brabant. De *pater familias* was Johan van Aerssen, die tussen 1613 en 1625 drossaard was van Breda. Na 1637 zou hij president-burgemeester van de stad worden en zijn zoon Cornelis nam de functie van drossaard van hem over. Samen met burgemeester Willem Snellen vormden ze een machtig driemanschap, dat in de stad zelf werd aangeduid als 'dit Bredaesche Triumviraet'. Een begrip met een negatieve lading, omdat het terugverwijst naar het bondgenootschap van Caesar, Pompeius en Crassus tijdens de nadagen van de Romeinse republiek. Hiermee kregen zij de absolute macht binnen de Romeinse republiek, die daarna zou veranderen in een keizerrijk. Binnen dit Bredase driemanschap gold Johan van Aerssen als de aanvoerder en hij werd door tijdgenoten gekarakteriseerd als een op macht belust persoon. Het schepencollege raakte daarbij verdeeld in twee facties: pro en contra Van Aerssen. Op 25 januari 1642 kwam het tot een openlijke uitbarsting tijdens een rechtszaak waarbij huishoudster Catelijn

Adolfs werd beschuldigd van diefstal. Schepen Bernagie vond het toen niet kunnen dat Johan van Aerssen als burgemeester zou gaan oordelen over zaken die waren aangebracht door zijn zoon Cornelis als drossaard. Deze zou daar baat bij kunnen hebben omdat hij recht had op een deel van de te innen boetes. Uiteindelijk zou de Nassause Domeinraad oordelen dat Johan van Aerssen geen rechtszaken meer mocht volgen die door zijn zoon waren aangebracht waarbij boetes in geld waren te verwachten. De huishoudster werd uiteindelijk toch berecht en kreeg op 8 februari 1642 als straf een geseling opgelegd met daarna verbanning uit de stad. In dit verhaal komen vele lijnen uit de dissertatie van Van der Meij bij elkaar: de grote invloed van de Nassause Domeinraad, de kleine groep van protestante regenten die over de stad heerste en een katholieke bevolking die bang was voor het schrikbewind van sommige van deze regenten.

Hoe past de studie van Van der Meij bij het overige onderzoek naar regenten, elite en patriciaat in Breda? Het is zeker zo dat we nu over de periode 1550-1702 goed zijn geïnformeerd: door deze dissertatie en door een artikel van Groenveld (dezelfde als van het onderzoeksprogramma) in de 46e jaargang van dit jaarboek.[14] Groenveld heeft in zijn artikel juist meer aandacht besteed aan de tweede helft van de zestiende eeuw en zijn bijdrage is daarom een goede aanvulling op de dissertatie. Al genoemd zijn de twee artikelen in het jaarboek 'de Oranjeboom' over het katholieke ondernemersgeslacht De Wyse van Kappelhof. Ondanks het feit dat ze geen toegang hadden tot bestuurlijke of rechterlijke functies in de stad, hadden ze veel gezag in de stad en daarbuiten.

De periode hiervoor - de middeleeuwen inclusief de eerste helft van de zestiende eeuw - is eigenlijk ook goed gedocumenteerd op het gebied van de elite. Voor de religieuze elite is er mijn eigen studie over de kanunniken die verbonden waren aan de Onze-Lieve-Vrouwekerk van Breda.[15] Verder hebben we de dissertatie van Hupperetz over de Visserstraat aan de westkant van het oude centrum. Deze straat gold tot het einde van de zestiende eeuw als de 'goudkust' van Breda met vele grote huizen op omvangrijke percelen. Ook in de zeventiende eeuw bleef deze straat geliefd bij rijke, katholieke families.[16] Tenslotte is er de studie van Van Hooydonk over die andere deftige straat van Breda aan de oostkant van het centrum: de Catharinastraat. Hij beschrijft de ontwikkeling van de straat van de twaalfde eeuw tot het jaar 1550.[17] Ook aan deze straat woonden merendeels aanzienlijke personen: leenmannen van de heren van Breda, schepenen en kanunniken. Alles overziend zou er nog behoefte zijn aan een studie over het Bredase schepencollege in de middeleeuwen. Verder is er ook niet veel duidelijk over de ontwikkeling van de stedelijke economie in de middeleeuwen en de banden met het platteland om de stad. Het kan zijn dat door het ontbreken van een middeleeuws stadsarchief het moeilijk is om tot nieuwe inzichten te komen. Een uitdaging dus.

11 Kappelhof, 'Brouwen en zieden in 'trouble tyden'' (2009). Kappelhof, 'Zaken doen over grenzen heen' (2002).
12 Van der Meij, *Tussen Oranje en Spanje* (2012) p. 584-585.
13 Van der Meij, *Tussen Oranje en Spanje* (2012) p. 120-130 en p. 543-559.
14 S. Groenveld, 'Een notabele frontière' (1990).
15 Gooskens, 'De kanunniken' (1981).
16 Hupperetz. *Het geheugen van een straat* (2004).
17 Hooydonk, 'Middeleeuwse straten van Breda' (1993). Momenteel is Ester Vink op verzoek van de stichting Jacques van Hooydonk het onderzoeksmateriaal van Van Hooydonk aan het omvormen tot een publicatie met als werktitel: *De Bredase elite 1350-1555.*

Voor de achttiende en negentiende eeuw en een groot deel van de twintigste eeuw is er geen historisch onderzoek gedaan naar de bestuurlijke en economische elite van de stad Breda. Niet-historici hebben echter ook belangstelling voor dit onderzoek; waarschijnlijk geïnspireerd door de top-200 van Jan Mertens. Vakbondsbestuurder Jan Mertens stelde in 1968 dat de Nederlandse economie werd gedomineerd door een 'old boys'-netwerk van 200 personen.[18] Diep in de twintigste eeuw, in 1982, publiceerde de Werkgroep Richting een netwerkanalyse over de verdeling van de macht in Breda. In het boek staat een top-100 van de invloedrijkste personen.[19] Nevenfuncties in maatschappelijke organisaties leverden punten op, waardoor het mogelijk was een rangorde te bepalen. In de top 10 stonden toen vijf personen waarvan de bedrijven niet meer bestaan als zelfstandige bedrijven of helemaal zijn verdwenen (brouwerij Skol, Machinefabriek, dagblad De Stem en de busonderneming BBA). Het is hiermee wel duidelijk dat de samenstelling van de elite voortdurend verandert door veranderingen in de economie en de maatschappij. Ik hoop dat historici zich gaan storten op de Bredase elite tussen 1700 en heden om deze dynamiek te ontrafelen en inzichtelijk te maken.

BRONNEN en LITERATUUR

Geraadpleegde literatuur

- Cöp, W., *Het spel van de macht. De familie van Broechoven en de politieke en economische elite in 's-Hertogenbosch tussen 1579 en 1629* (Dissertatie Tilburg, Hilversum 2015).
- Deursen, A. Th. van en S. Groenveld, *Cultuurgeschiedenis van de Republiek in de zeventiende eeuw. Een onderzoeksprogramma* ('s-Gravenhage 1990).
- Dooren, J.P. van, 'Het protestantisme in Breda tijdens het Twaalfjarig Bestand' in: *Jaarboek 'de Oranjeboom'* 25 (1972) p. 32-47.
- Dooren. J.P. van, 'De Kerken van de Reformatie' in: *Geschiedenis van Breda. II Aspecten van de stedelijke historie 1568-1795* (Schiedam 1977).
- Dorren, G.M.E. *Eenheid en verscheidenheid. De burgers van Haarlem in de Gouden Eeuw* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam, Amsterdam, 2001). Digitale editie: http://dare.uva.nl/record/1/173089. Recensie: M.R. Prak in: BMGN Low Countries Historical Review, 117 issue 2 (2002) p. 231-233. PDF versie recensie: http://doi.org/10.18352/bmgn-lchr.5674.
- Gooskens, F.A. 'De kanunniken verbonden aan de collegiale kerk te Breda, 1303-1504' in: *Jaarboek 'de Oranjeboom'* 34 (1981) p. 4-83.
- Groenveld, S. 'Een notabele frontière'; Breda en zijn regenten in het spanningsveld tussen noord en zuid, 1576-1610' in: *Jaarboek 'de Oranjeboom'* 43 (1990) p. 16-40.
- Hooydonk, J.H. van, 'Middeleeuwse straten in Breda, 1350-1550. De Caterstrate (Catharinastraat)' in: *Jaarboek 'de Oranjeboom'* 46 (1993) p. 64-120.
- W. Hupperetz, *Het geheugen van een straat. Achthonderd jaar wonen in de Visserstraat te* Breda (dissertatie Tilburg, Utrecht 2004).
- Kappelhof, T., 'Zaken doen over grenzen heen. De Bredase kooplieden Johan (1636-1725) en Cornelis de Wyse (1640-1704)' in: *Jaarboek 'de Oranjeboom'* 55 (2002) p. 142-180.
- Kappelhof, T. 'Bedrijvig en vroom. De nazaten van de Bredase koopman Cornelis de Wyse' in *Jaarboek 'de Oranjeboom'* 60 (2007) p. 48 - 81.
- Kappelhof, T, 'Brouwen en zieden in 'trouble tyden'. De voorouders van de Bredase kooplieden Johan en Cornelis de Wyse (1586 -1659)' in: *Jaarboek 'de Oranjeboom'* 62 (2009) p. 85-110.
- Meij, O. van der, *Tussen Oranje en Spanje. De leefwereld van Bredase regenten 1550-1700* (Dissertatie Leiden, 2012). De PDF uitgave in de Repository van Leiden University: https://openaccess.leidenuniv.nl/handle/1887/20034.
- Trompetter, C., *Leven aan de rand van de Republiek. Stad en gericht Almelo 1580-1700* (Amsterdam, 2006). Recensie: G.H. Janssen in: BMGN Low Countries Historical Review, 123 issue 1 (2008) p. 1-2. PDF versie recensie: http://doi.org/10.18352/bmgn-lchr.6774.
- Werkgroep Richting, *Macht in Breda. Een net-werk-boek* (Breda 1982).
- Wezel, G.W.C. van, *De Onze-Lieve-Vrouwekerk en de grafkapel voor Oranje-Nassau te* Breda (Zwolle 2002).
- Wijngaarden, H. van, *Zorg voor de kost. Armenzorg, arbeid en onderlinge hulp in Zwolle, 1650-1700* (Dissertatie Groningen, Amsterdam 2000). Recensie : M.R. Prak in: BMGN Low Countries Historical Review, 116 issue 3 (2001) p. 390-392. PDF versie recensie: http://doi.org/10.18352/bmgn-lchr.5529.

18 De Volkkrant houdt deze traditie levend door ieder jaar een top-200 uit te brengen. Zie hiervoor: http://www.volkskrant.nl/top-200-van-de-macht-storystream/

19 Werkgroep Richting, *Macht in Breda* (1982).